

Recenzie

Johann P. Arnason: Historicko-sociologické eseje

Praha: Sociologické nakladatelství SLON 2010, 204 s. ISBN 978-80-7419-027-8

V ôsmich odborných esejach rieši *J. P. Arnason* predovšetkým niekoľko hlavných problémov, ktoré spadajú do prieniku troch základných kategórií: nacionalizmu, globalizácie a modernity. Najmä rôznorodé modernity (multiple modernities) otvárajú podľa autora problematiku starších perspektív modernizácie ako viacrozmerného dynamického procesu, ktorý koinciduje s uvedeným pojmi, avšak nie nutne teoleogicky či na základe vopred predpokladanej konvergencie. Pluralita možností uchopovania modernity vedie Arnasona k presvedčeniu, že jej teoretici by sa nemali snažiť o postulovanie všeuchopujúcej paradigmy, ale skôr systematicky analyzovať jej jednotlivé civilizačné aspekty. Výsledkom tohto snaženia sa nevyhnutne musí stať multiparadigmatický diskurz. Arnason napríklad voči habermasovskej koncepcii zjednocujúceho poňatia modernity kladie model A. Hellerovej a F. Fehrerera, zohľadňujúci niekoľko logík modernity: logiku kapitalizmu, industrializmu a demokracie, odmietajúce synkretizujúce stanovisko: „jestliže se pluralita základních trendů redukuje na tři uvedené logiky, dynamikám utváření státu a mezistátní konkurence se tím přisuzuje ještě odvozenější role než v habermasovském schématu“ (s. 14)

Samotný nacionalizmus chápe Arnason ako predpoklad či už otvorene demonštrovanej alebo latentnej formy kolektívnej identity, ktorej politická projekcia je jedným zo základných determinantov vzniku moderného štátu. Na základe fungovania moderného štátu sa kriticky ustanovuje, nakoľko je nacionalizmus kultúrnou citlivosťou suverenity a koordinácie administratívnej moci a nakoľko symbolom určujúcim východiskové chápanie modernity. Až v konečnom štádiu konštitúcie kultúrnych mechanizmov totiž dochádza k pokusom o definovanie národa na objektívnej báze, čo spôsobuje, že skúmanie postavenia nacionalizmu voči problému modernity je skreslené práve kultúrou, ktorá si danú kritiku modernity vyžiadala, pričom za cieľ a dovŕšenie nacionalizmu sa pokladá „konvergence dvou pôvodně oddělených procesů – utváření státu a ustavování národních identit“ (s. 17) Kritika funkcionalistického prístupu k problému modernity je podľa Arnasona založená na tom, že tento prístup nedokáže vysvetliť vzťah dopytu po kultúrnej integrácii ako predpoklad vzniku nacionalizmu. V rámci tohto Gellnerovho poňatia, ktoré Arnason prezentuje ako príklad funkcionalizmu, je úloha štátu nevyhnutne redukovaná, čo devalvuje aj vstupný predpoklad historickej integrácie pri vytváraní nacionalizmu. Dynamizmus modelov uchopujúcich problém moderného nacionalizmu naráža na systematické a objektivistické prekážky, ktoré je možné podľa Arnasona zhodnotiť na základe správnej analýzy pojmov, ako sú globalizácia, pluralizácia a relativizácia. Globalizácia ako uzavretá teória „svetosystému“ nie je o nič deskriptívnejšia než Robertsonova definícia,

podľa ktorej ide o „kryštalizáciu celého sveta ako jediného miesta“, pričom teória globalizácie „pořád ještě stojí před úkolem překročení dílčích pohledů a vybudování vztažného rámce, který by odpovídal stručnému popisu citovanému výše“. (s. 23) Globalizácia nemôže slúžiť ako synonymum homogenizácie, ktorú by z nej rada vytvorila politická iniciatíva, práve naopak – globalizácia môže viesť k diferenciacii oživujúcej koncept národných identít, avšak globalizačná teória dokáže túto iniciatívu vystihnúť omnoho celistvejšie než funkcionálna teória modernity. Napríklad nacionalizmus v spojení s imperializmom môže viesť k dôsledkom presahujúcich národný štát a môže vytvoriť nové aspekty modernity, ktoré nedokážu skúmať uzavreté teórie či už modernity alebo štátnej suverenity. Samotný národ podľa Arnasona nie je redukovateľný na jednu zo zložiek modernity, najmä keď je tvorený etnickým jadrom čiže kombináciou tradičného pozadia a modernity, pričom v tomto smere je možné vidieť približovanie sa pluralizujúcemu a relativizujúcemu pohľadu, ktoré nie sú negativistické voči samotnému konceptu modernity, ale len voči jej nepružným teoretickým reflexiám.

Arnason však argumentuje proti rozšírenému názoru, že modernita je univerzálnou kultúrnou paradigmou Západu, pričom poukazuje na to, že jej existencia nie je redukovaná na aspekty westernizácie a modernizácie odohrávajúce sa na geopolitickom Západe, ale postihuje tiež Východ – konkrétne na príklade Japonska po druhej svetovej vojne, hoci začiatky jeho modernity siahajú ďaleko do histórie: „Většina západních historiků se dnes podle všeho shoduje na tom, že tři století mezi sjednocením a opětovným otevřením se Japonska mohou být popsána jako „rané moderní“ fáze, jak zní uznávaný překlad kinsei.“ (s. 62) Predpokladom japonského nastoľovania identity je predovšetkým náhla a zásadná zmena paradigmy (spôsobená drvivou porážkou vo vojne) a zároveň destabilizácia pôvodných sociálnych a politických štruktúr. Aj napriek pružnému a dynamickému prijímaniu westernizácie sa japonská modernita líši od USA v niekoľkých špecifikách. Predovšetkým je to selektívne prijímanie západného modelu kultúrnej paradigmy a otvorenosť kultúry, ale aj ekonomiky voči vonkajším vplyvom, ako aj ich efektívnejšie zhodnocovanie. Podľa Arnasona je tiež nesprávne široko prijímané tvrdenie, ktoré má korene už u M. Webera, o tom, že konfucianizmus bol voči modernizácii zaujatý negativisticky. Empirické fakty totiž dokazujú, že samotný konfucianizmus oslobodený od centralistického imperiálneho riadenia podporuje to, čo sa na Západe nazýva voľnou politicko-ekonomickou súťažou. Je určitým tradičným pozostatkom, ktorý má charakter stabilizačnej, ale nie represívnej povahy.

Mnohé problémy týkajúce sa analýzy modernity sa stretávajú s takzvanými irelevanciami spôsobenými postmodernizmom. Hoci je nutné postmodernizmus chápať ako súčasný reálny kultúrny fenomén, neznamená to, že postmoderna by si nutne vyžadovala teoretický koncept. V súvislosti s Castoriadisom Arnason tvrdí, že už samotný pojem postmodernity v sebe obsahuje osudnú formálnu chybu, keďže „podněcuje k negaci dřívější epochy, jejímu ohraničení a překonání, avšak tato epocha modernity se již sama definovala především podmínkou odchylnosti od precedentů spíše než jakýmikoli význačnými rysy“. (s. 65) Na systematické pre-

skúmanie jednotlivých modernít však nestačí zohľadniť stanovisko rozchodu s tradičným sebaužívaním kultúry, ale je nutné diferencovať jednotlivé vzorce modernity na skúmateľné štruktúry. Preto je nutné zohľadniť, že pokiaľ má mať myšlienka rôznorodých modernít nejaký hlbší skúmateľný zmysel, je dôležité o moderne premýšľať „jen jako o volně strukturované konstelaci, přístupné modifikacím a novému vymezování, selektivnímu přivlastňování a kontextuálním adaptacím“. (s. 129) Unifikácia smerovania modernizácie ako aj postavenia modernity v globálnom kontexte je utópiu klasických sociológov, avšak to nevylučuje možnosť analyticky pristupovať k dynamike modernizácie na základe dostupného historického kontextu a diverzifikovať jej výstupy. Arnason navrhuje využívať takzvaný genealogický prístup, ktorý sa bude zameriavať na štyri hlavné témy (zdroje, vzorce, modernizačné procesy a sebainterpretácie rozličných skúseností modernity), čo umožní vytvoriť celistvejší (a nevyhnutne historický) pohľad na fenomén známy pod názvom liberalizmus ako pretrvávajúce súperenie homogenizačných a opätovne diferencujúcich trendov. Štruktúrally prístup ku skúmaniu modernity môže byť chápaný ako rozšírenie perspektívy jej historických vzorcov: „Místo zaměření na jejich historickou rozmanitost teoretického výkladu paralel stejně jako kontrastů by strukturální linie argumentace měla posunout důraz směrem k jejich základním komponentům a zkoumat možnosti variací předem se rýsujících na této úrovni.“ (s. 139) Súhrnnú myšlienku Arnasonových textov je možné vidieť v celkovom priblížení takzvanej „civilizačnej analýzy“, kedy je možné pluralitu civilizácií chápať v makrokultúrnom kontexte, ktorého teoretický rámec skúmania vyplynul zo znovuotvorenia diskusie ohľadom axiálneho veku. Na záver Arnason konštatuje, že modernitu je možné chápať ako určitý civilizačný prechod špecificky sa vymedzujúci voči jednote a pluralite, čím zároveň vytvára civilizačný paradox, keďže je na jednej strane súčasťou civilizácie, no na druhej strane ju v určitých aspektoch presahuje.

Tomáš Gerbery